

BIBOR MÁTÉ JÁNOS

GYULAFFI LESTÁR LENGYELORSZÁGI KÖVETJÁRÁSAI

Gyulaffi¹ Lestár (Csobánc, 1556. szeptember 20. – Kolozsvár?, 1606. június 10. után) fiatalon az erdélyi fejedelmi udvarba került. Kancelláriai titkár és diplomata volt, főként történeti följegyzései maradtak fenn. Az erdélyi fejedelmi udvarban Báthory Kristóf, majd Báthory Zsigmond ill. Báthory András idején dolgozott az uralkodóváltásoktól szinte független, fontos pozícióban. Néhány éves visszavonultság után, Bocskay István fejedelemsége alatt feltehetően ismét szolgálatba állt. Legkésőbbre datált, fennmaradt jegyzete 1606. június 10-ére vonatkozik. A *secretarius* szó ebben az időben nem a mai értelemben vett titkárt jelentett, hanem olyan művelt, felkészült diplomatát, akire kényes ügyeket is rá lehetett bízni, aki (ok)leveleket, beszédeket fogalmazott, országos ügyekben tárgyal, és akár külföldön is képviselte az országot. Politikai döntéseket azonban nem hozott, a tanácsurak és a fejedelem határozatainak végrehajtása volt a feladata. Államszolga volt tehát (mai fogalmak szerint köztisztviselő), igaz a legrangosabbak egyike.

Gyulaffi jegyzetei Szamosközy István történetíró kéziratai között maradtak fenn, az ő számára készült, vagy legalábbis rendelkezésére bocsátott kivonatok, másolatok, melyeket később Bethlen Farkas is fölhasznált. Gyulaffi jegyzeteinek nagy része Erdély kül- és belpolitikájával foglalkozik. Saját följegyzései közé számos korabeli oklevelet, levelet és beszédet is besorolt lehetőleg eredetiben, ha ez nem volt lehetséges, akkor másolatban. Különösen érdekesek az ezekhez fűzött kommentárjai. Írásaiból egy objektivitásra törekvő humanista alakja rajzolódik ki. Tárgyilagos szemléletére jellemző, hogy eddig felekezeti hovatartozását sem sikerült megnyugtatóan tisztázni.²

¹ A család nevét sokféleképpen írták, Gyulaffi Lestár autográf aláírásában a ffi-s alak olvasható.

² Gyulaffi írásainak és a rá vonatkozó adatoknak folyamatban lévő feldolgozása eredményeként remélhetőleg megválaszolhatóak lesznek az életével, műveltségével, könyvtárával, a fejedelmi udvarban létrejött humanista körhöz fűződő viszonyával és a Szamosközyvel való együttműködésével kapcsolatban felvetődő kérdések is.

Gyulaffi fennmaradt írásainak jelentős része a Collectio Prayana 58–59. kötetének részeként került az Egyetemi Könyvtárba.³ Ezeket Szabó Károly adta ki más gyűjteményekből és a ún. Bánfi-codexből⁴ származó másolatokkal kiegészítve.⁵ 1891-ben került a Könyvtárba a Gyulaffi számos kéziratát is tartalmazó „Wenzel-Codex”. Néhány évvel később jelentette meg Szilágyi Sándor az ebben található Gyulaffi-jegyzeteket előbb a Történelmi Tárból,⁶ majd kötetben is.⁷ Gyulaffi írásából ezen kívül csak néhány szemelvény látott napvilágot,⁸ irodalomtörténeti alkotások alig említik. Az 1880 előtt megjelent művek többnyire Bod Péter,⁹ az újabbak Szabó Károly¹⁰ adatait ismételgetik.¹¹ Az éppen száz

³ A Gyulaffi-autográfok ma az Egyetemi Könyvtár (a továbbiakban: BEK) Kézirat- és Ritkaságtárában, a Litterae et Epistolae Originales (a továbbiakban: LEO) gyűjteményben találhatók.

⁴ Szabó szerint „a bonczidai könyvtárban” található, jelenleg lappang.

⁵ GYULAFY Lestár följegyzései. / kiad. SZABÓ KÁROLY. – Bp. : MTA, 1881. (Monumenta Hungariae Historica, Scriptores : Magyar Történelmi Emlékek : Második Osztály : Írók (a továbbiakban: MHH-S), 31). – p.: 1–124.

⁶ SZILÁGYI Sándor: Gyulafy Lestár Történeti maradványai. In: Történelmi Tár, 16. évf., 1893. – p.: 109–145, 193–231.

⁷ Gyulafy Lestár Történelmi maradványai. / kiad. SZILÁGYI Sándor. – Bp., MTA, 1894. (MHH-S, 33). – p.: 1–80.

⁸ KULTSÁR István: Krónika : A mohácsi veszedelemtől a bétsi békülésig Magyar országban, Erdélyben, Havasalföldön és Moldvában történt dolgokról. – Pest : Trattner, 1805. – p.: 31–131; JAKAB Elek: Gyulafy Lestár följegyzése Dávid Ferencz fogsága s halála körülményeiről. In: Keresztény Magvető, 15. évf., 1876. – p.: 193–195; GYULAFY Lestár: Az székeltségnek Bocskai mellé való állásának bizonyos eredeti. In: Tűzpróba 1603–1613. / bev. BÍRÓ Vencel. – Bp.: Franklin-Társulat, [1941] (Erdély öröksége : Erdélyi emlékirók Erdélyről, 3). – p.: 46–64.; 189–190; Călători străini despre țările Române. III. / ed. Maria HOLBAN, M. M. ALEXANDERESCU-DERSCA BULGARU, Paul CERNOVODEANU. – București : Editura Științifică, 1971. – p.: 206–209.; Utazások a régi Európában: Peregrinációs levelek, útleírások és naplók (1580–1709). /, vál., előszó, jegyz. BINDER Pál. – Bukarest : Kriterion, 1976 (Téka). – p.: 40–47.; 184–185.

⁹ BOD Péter: Magyar Athenas. – [Nagyszében :] s. typ., 1766 [1767!]. – p. 95.

¹⁰ SZABÓ Károly: Gyulafi Lestár élete és munkái: Bevezetésül. In: SZABÓ: i. m. (5. jegyzet). – p.: 3–11.

¹¹ HORÁNYI, Alexius: Memoria Hungarorum. II. – Viennae : Loewi. – 1776. – p.: 63–64; SZILÁGYI Sándor: Erdély irodalomtörténete különös tekintettel történeti irodalmára. In: Budapesti Szemle, 2. évf., 1858. – p. 182; SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. IV. – Bp. : Hornyánszky, 1896. – p.: 130–134; BARTONIEK Emma: Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből. – Bp. (kézirat gyanánt), 1975. – p.: 541–542.

éve megjelent, s eddig egyetlen, Gyulaffi írásaival foglalkozó könyvecske nem jelentett előrelépést,¹² Gernot Nussbächer viszont fontos adatokat tett közzé.¹³

Az Erdélyi Fejedelemség szolgálatában Gyulaffi Lestár számos belföldi megbízatásnak is eleget tett, diplomáciai feladatai közül legfontosabbak mégis lengyelországi követségei voltak. Első útjáról így ír:

"1582. Fui destinatus in Poloniam ad nuptias Magnifici Domini Francisci Veselini, quae Regali pompa in Arce Cracouiensi sunt celebratae maxima Procerum frequentia. [Lengyelországba küldtek nagyságos Wesselényi Ferenc¹⁴ úr esküvőjére, amit az előkelők igen nagy részvételével, királyi pompával ültek meg a krakkói várban.] Mivel hofi az feiedelem [a lengyel királlyá választott Báthory István fejedelmet helyettesítő Báthory Kristóf vajda] zemelieth representaltam [képviseltem] az fw' helt nekem attak es igen böchw'letessen lattanak az vrak. Ket viragos <k> Nagi öreg kupath mutattam be vrunk zavaval Illendő oratioual [szónoklattal], Es Egi Aran lanczoth kyben Niolczzaz Arani uólth. Az Tanach vrakis es azonkeppen az nemessegnek az feie, inkab mind kw'lömb kw'lömb zeep aiandekot kw'ldtenek altalam."¹⁵

Ugyanerről – 1582. április 30-i dátummal – Szamosközy István is részletesen beszámol.¹⁶ Ugyanő a következő év április 7-re teszi Gyulaffi

¹² SEBESTYÉN Józsa: Gyulaffy Lestár történeti maradványainak művelődéstörténeti vonatkozásai. – Bp. : Franklin-Társulat ny., 1905 (Művelődéstörténeti Értekezések, 14).

¹³ NUSSBÄCHER, Gernot: Adatok Gyulaffy Lestár utazásaihoz. – Szeged : [JATE BTK], 1972 (Irodalomtörténeti Dolgozatok, 67), klny. Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, 10-11. évf., 1971. – p.: 37–42.

¹⁴ Wesselényi Ferenc (†1595) Báthory István udvarmestere volt.

¹⁵ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet). – p. 18; kézirat: BEK, LEO 188, 561. – Szamosközy lapszámozása szerint. Külön jelzés nélkül a továbbiakban is ez szerepel. Minthogy a MHH-S sorozatban megjelent kötetek mostanra elavultak (többé-kevésbé hiányos és meglehetősen átszerkesztett szöveg, következetlen írásmód, pontosításra szoruló szöveghelyek), a máig fennmaradt kéziratokról célszerűnek látszott új, betűhű átírásokat készíteni. A feloldott rövidítéseket dőlt betű, a kiegészítéseket és fordításokat szögletes zárójel, a magyarázatokat szögletes zárójelbe tett dőlt betű jelzi. Ha a kéziratra nem történik hivatkozás, akkor annak lelőhelye jelenleg ismeretlen (pl. „Bánfi-codex”). Ezekben az esetekben csak a nyomtatott kiadás áll rendelkezésre, így az átírás nem betűhű.

¹⁶ SZAMOSKÖZY István *Történeti maradványai*. / kiad. SZILÁGYI Sándor. IV. – Bp. : MTA, 1880 (MHH-S, 30). – p. 63; Magyar nyelvű kortársi feljegyzések Erdély

második lengyelországi útját.¹⁷ Ez esetben az évszám – mint már Szabó Károly is megállapította – nyilvánvalóan téves, hiszen Szamosközy azt írja, hogy a Báthory István által Lengyelországba vitt unikornis-szarvat, vagy a lengyelek által helyette följánlott harmincezer forintot, a fejedelem halála (1586. december 13.) *után* követelték vissza.¹⁸

Gyulaffi tagja volt annak a követségnek is, amelyet Báthory Zsigmond 1587-ben Kovacsóczy Farkas kancellár vezetésével küldött a varsói királyválasztó országgyűlésre. Miután Báthory Zsigmond számára nem sikerült a lengyel trónt megszerezni, az eredménytelen küldöttség visszatért Erdélybe. A lengyelek III. (Wasa) Zsigmondot (1566–1632) választották királyuknak (uralk. 1587–1632), aki század végén néhány évig (1592–1599) svéd uralkodó is volt. Gyulaffi lejegyezte III. János svéd király követének és Kovacsóczynak beszédét, s ennek a 14 levélből álló füzetnek lapszéleire leírta szokásosnál hosszabbra nyúlt útjukat.

"Ezen az vton mentw'nk Varsouara Kovacziociual. Bereczkre, Altal az oÿtozon, Tatrosra [Tirgu Trotuș], Bakora [Bacău], Roman Vasarhelre [Roman]. Az Besterche [Bistrița] vizet Bakonal költök el Az Moldua vizet Roman Vasarhelnel. Inet Suchuara [Suceava] meli molduanak metropolissa Az vara fön zep hegien vagion Despot varanak hiak mert benne öltek megh Despotot.¹⁹ Inet Zerett Vasarhelre [Siret], az Zeret vizet itt költök el. haiokon mert megh aradot vala. Inet Chÿarnochra [Černivci] meli az Molduai birodalomnak vtolso varosa. Orozok lakiak. Ide 2. merföld az lengiel hatar itt Ciarnochnal költök el az Prut vizeth. Inet Russiaban meli oroz orzag oppidomia [mezővárosa]. Inet Schnetinben [Snjatyn]. Az meg mondot Cÿarnochon az molduai vaidanak fw' harmi[n]chadia vagion ki minden eztendöben zaz ezer fl [forintnál] Töbet tezen Akkor hogi azon el mentw'nk Pw'nkösd sokadalmara ciak az egi sokadalomra 30.ezer baromnal töbet haitotanak vala. <mindenik ...²⁰

múltjából. Szamosközy István történetíró irata. XVII. század eleje. A nyelvemlék betűhű átírata bevezetéssel és jegyzetekkel. / kiad., jegyz. E. ABAFFY Erzsébet, KOZOCSA Sándor. – Bp. : Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1991 (A magyar nyelvtörténet forrásai, 2). – p. 183; kézirat: BEK, LEO 1523. – p. 587.

¹⁷ SZAMOSKÖZY: i. m. (16. jegyzet). – p. 64; ABAFFY, KOZOCSA: i. m. (16. jegyzet). – p. 183; kézirat: BEK, LEO 1523. – p. 587.

¹⁸ SZABÓ: i. m. (10. jegyzet). – p. 5.

¹⁹ Despot Vodă - azaz Iohannes Iacobus Heraclides – görög származású moldvai vajdát (uralk. 1561-1563) lázadó bojárok ölték meg 1563-ban.

²⁰ További öt kihúzott szó olvashatatlan.

> az 30 ezer barom 80 ezer forentot tett, onet Bololaiban [Kolomyja?] iutotunk onet Cÿartoueczre, <...²¹> onet Jedzerara, onet Tlamochra, onet ol'zanichara, onet Hannosonchra, ott költök el az Bistricha vizeth haiokon. onet Czesouichara Ezek mind oppidomoczak [mezővároskák]. onet Haliczban [Zaleščyky] ez zep kis Keretet Varoska. Itt költök által az Nestor [Dnistr] uizet, onet Venglenara, onet Barstenre [Burstin], onet Knehiniczre onet Bubenkara, onet Illÿuoban [Lvov], onet Tarenkara, onet Belzre – az Cancellarius²² varara erős hellen fekzik ez mint Egi Kisuarda. Onet Tilsouiczre, Zaualara, Kraznoiztanra, Bobrounikra, Stelnichre, Vilzara, Korceffre, Meggijersinben, Varsouaban, meli Mazouianak [= Varsó környéke, átvitt értelemben: Lengyelország] fw' varossa iuttotunk <iutotunk> ide 24 Junij öt egez hetig es harmad napig <indultunk> uoltunk in itinere [úton]. Indultunk penig feier varrol²³ 18 Maij 1587 Vizzaindultunk Varsovarol 16 Augusti omnia iuxta vetus kalendarium [mindegyik a régi naptár szerint]²⁴ Jutw'nk penig Huztra es tandem [végül] feier varra Istenek Segitsegeből iutottunk haza 7 septembris nagi örömel. per multas rerum difficultates laboresque pene Herculeos [a dolgok sok nehézsége és szinte herkulesi munka árán]. Vizza iövet penig az munkachi vtra iw'tw'nk. Az nevezet varosok kikre iw'tw'nk ezek, Szandomirra [Sandomierz] It költök el az Vistlat, Jaraslauia [Jaroslaw] itt [van] a [jezsuita?] Paterek collegioma. Primisliere [Przemyśl], Zamborra [Sambir], Munkachra. Nagi baniara akarunk vala inet iw'ni de hire erkezek hogj az Nemetek hadal volnanak Nagi banian es ciasar zamara akarnak foglalni, kenzeritetenk azért mara maros fele fogni, menenk Zigaretre meli mara marosnak Egi mezzo varoskaia onet Vinczfaluara meli az rut izoniu lapos havasanak alatta vagion kinek izoniu köves, hegyes, es saros voltat senki meg nem mondhatia Ebből olah laposra egi hitvan falura fakkatunk ki, az utan magyar laposra, inet Pechetsegre Es Desre által²⁵ "Kestw'nk Varsovaban a' mig a' Giw'les tartot tudni illik VI hetig. Molduara longo ambitu [hosszú kerülővel] mentw'nk be. Nem leuen zabad az nemet birodalmon [keresztül] menni.

²¹ Egy áthúzott szó olvashatatlan.

²² Jan Zamoyski (1542–1605) lengyel kancellár.

²³ Fejérváron mindvégig Gyulafehérvár értendő.

²⁴ XIII. Gergely pápa 1582-es naptárreformját a királyi Magyarországon 1588-ban, Erdélyben pedig 1590-ben vezették be.

²⁵ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 20-21; kézirat: BEK, LEO 156. – p. 591–596.

Az molduai vaida Gazdalkotatot minden halo helen 2 vago ökret 15 juhót es egi hordo sört attanak es egi altalag bortis. Vizza iöuet huztra es mara marosra iw'ttw'nk."²⁶

Ehhez a követtséghez köthető Gyulaffi Lestár egyik fennmaradt költeménye, amelynek műfordítása is megjelent.²⁷

"Futuræ ruinae Polonicae prognosis scripta ab Eustachio Gyulaffi in Comitibus Varsoviensibus, dum Polonos tumultuantes coelum terrae miscere videret, Anno 1587. mortuo rege Stephano.

Sentiet hostiles securæ Polonia Turcas,
Et magni amittet nominis orba decus
Graecia sic periit, periit sic belliger Hunnus,
Et Trapezuntini nobilis ora soli.
Dii prohibete nephas, Dii tantam avertite pestem,
Floreat auspicijs terra Polona suis.
Sic ego; sic contra velatus tempora lauro
Intonsa Pæan conspicuusque coma:
Stat lex firma Deum, duroque adamante notata est,
Cedat²⁸ ut Ismariis Sarmatis ora viris.
Cuspide non Mavors, non protegat ægide Pallas,
Aequoreas non si Vistula volvet aquas."²⁹

[Lengyelország közelgő romlásának jövendölése, amelyet Gyulaffi Lestár írt a varsói országgyűlésen, midőn látta, hogy a nyughatatlan lengyelek eget-földet felforgatnak, az 1587. évben, István király halálakor.

Meg fogja tapasztalni a gondtalan Lengyelország az ellenséges törököt, és elárulva elveszíti a nagy név dicsőségét. Így pusztult el Görögország, így pusztult el a harcos hun és a Trapezunt-föld nemes partvidéke. Istenek, akadályozzátok meg ezt a szörnyűséget, Istenek fordítsátok el a hatalmas veszedelmet, virágozzon a lengyel föld saját uralma alatt. Így [szóltam] én. Ezzel szemben a babérral befedett homlokú Pæan [= Apolló] nyíratlan hajjal láthatóvá válva így [szólt]: Keményen áll az istenek törvénye, kemény gyémánttal jelöltetett meg, hogy engedjen a szarmata

²⁶ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 21-22; kézirat: BEK, LEO 156. – p. 606-607.

²⁷ TÓTH István: *Költők virágoskertje : A gyulafehérvári humanista költészet antológiája.* – Bp. : Accordia, 2001 (Hagyományörző Könyvek, 1). – p. 108.

²⁸ Ed.: Caedat.

²⁹ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet). – p. 22-23.

part [= Lengyelország] az ismarusi [= trák, itt: török] férfiaknak. Se Mars lándzsája, se Pallas pajzsa ne védelmezze már, amíg csak a Visztula görgetni fogja áradó hullámain.

Gyulaffi életének számos adatát őrizték meg kolozsvári és brassói sáfárpolgárok élelemről és szállításról szóló számadásai. Megtudható belőlük például, hogy 1588. május 22-én – útban Lengyelország felé? – Kolozsvárról Tordára ment. Június 13-án pedig Lengyelországból volt visszatérőben, amikor 2 ejtel (pint) óbort küldtek neki.³⁰ Erről a követségéről más adat nem ismeretes.

Báthory Zsigmond mindenképpen szabadulni akart a török fennhatóság alól, még a királyi Magyarország és Erdély Habsburg-főség alatti egyesítése árán is. 1590-ben Gyulaffit küldte Zamoyski kancellárhoz annak érdekében, hogy a lengyeleket is fenyegető törökök ellen a két ország összehangoltan védekezzen. Az ügy sürgőssége miatt Gyulaffi két hét alatt³¹ tette meg az utat oda-vissza. (Általában csak magára az utazásra öt-hat hetet szántak.) A nagy hőségben különösen megerőltető utazás közben vérhast kapott. Ekkor érte édesanyja halálának híre.

"1590. Kw'ltenek engem legelőzőr Cancellariushoz [Zamoyski] Illiovoban [Lvov] ki akkor ertuen az Töröknek nagi indulattiath ott akart neki occuralni [elébe vágni]. Es ott vala taborban. [...] Indultam Feiervarrol die 5. Julij [Szamosközynél 4-én], ide es oda summa caloritate [a legnagyobb melegben] keth hetig uitem veghez ez vtath. In reditu ob immensos exantlatos labores, ac immodicos solis calores cum reversus fuisset in grauissimam febrem continuam incidi 24 Augustj, simulque in disenteriam planeque pro desperato fui habitus durauit morbus hic ad diem usque Michaelis ex quo tandem uix me collegj Morbum hunc obitus quoque matris charissmae exasperavit non nihil, de cuius morte dum essem in reditu nuntium accepti."³² [Visszatérésem során a kimerítő, roppant erőfeszítés és a Nap túlságos heve miatt

³⁰ NUSSBCÄHER: i. m. (13. jegyzet). – p. 37–38.

³¹ SZABÓ: i. m. (10. jegyzet). – p. 5. hét hétről ír (július 5–augusztus 24. valóban annyi telt el), holott a kéziratban jól láthatóan két hét szerepel. A szöveg szerint maga az utazás tartott két hétig, s ezt követte Gyulaffi betegsége. A légvonalban összesen kilencszáz kilométeres utat a különleges státusú követnek hét hét alatt megtenni nem lehetett különleges feladat, két hét alatt megjárni viszont valóban rendkívüli teljesítmény volt.

³² SZABÓ: i. m. (5. jegyzet). – p. 24–25; kézirat: BEK, LEO 188. – p. 558–559.

megérkezésemkor, augusztus 24-én igen súlyos, állandó lázba és egyidejűleg vérhasba estem, s teljesen reménytelen állapotba kerültem. Ez a betegség körülbelül Mihály-napig [szeptember 29.] tartott, alig tudtam összeszedni magam, mert hön szeretett anyám halála is jelentősen súlyosbította a kórt. Haláláról visszatérésem közben szereztem tudomást.]

Ugyanerről a követségről Szamosközy is beszámol.³³ Gyulaffi azért tarthatta ezt első útjának, mert ekkor járt először önálló követként Lengyelországban.

A következő esztendőben Gyulaffi négyszer vagy ötször járt Lengyelországban.

A bizonytalanság oka az, hogy a Szamosközy által 1591. február 8-i dátummal említett követségben Gyulaffi részvétele kétséges. Egyéb forrás erről az útról nem szól.³⁴

Csak kései másolata van meg Gyulaffi 1591. március 9-én Gyulafehérváron Zamoyski lengyel kancellárhoz írott levelének.³⁵ Gyulaffi másolatában maradt fenn viszont Báthory Zsigmond 1591. április 2-án Gyulafehérváron kelt Zamoyskinak szóló levele,³⁶ s Gyulaffinak 1591. április 18-án a kancellárhoz intézett beszéde.³⁷ Ennek az áprilisi útnak egyik erdélyi szakasza lehetett, amikor Gyulaffi 10-én Kolozsvárról Désre ment.³⁸ Még május 8. előtt visszatért Lengyelországból, mert Gyulafehérváron ekkor kelt a fejedelem megbízása Gyulaffi következő útjához. Báthory Zsigmond ugyanekkor levelet írt a lengyel királynak, amelyet nyilván Gyulaffi vitt el a címzettnek. E két iratnak csak másolata maradt fenn.³⁹ Május 9-én

³³ SZAMOSKÖZY: i. m. (16. jegyzet). – p. 64 (említés és beszámoló); csak említés: ABAFFY, KOZOCSA: i. m. (16. jegyzet). – p. 183; ez utóbbi kézírata: BEK, LEO 1523. – p. 587.

³⁴ SZAMOSKÖZY *Történeti...*, 64; *Magyar nyelvű...*, 184; kézirat: BEK, LEO 1523. – p. 587.

³⁵ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 51-52.

³⁶ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 52; kézirat: BEK, LEO 1523. – p. 62 (modern, ceruzával).

³⁷ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 53-61; kézirat: BEK, LEO 172. – p. 619-627.

³⁸ NUSSBCÄHER: i. m. (13. jegyzet). – p. 38.

³⁹ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 61-63.

Gyulaffi Kolozsvárról Gyaluba utazott. Öt nappal későbbi zilahi útja⁴⁰ az újabb lengyelországi követség első szakasza lehetett.

Gyulaffi Krakkóban III. Zsigmondnál járt a Stanislav Mescouscius⁴¹ halálával megüresedett krakkói püspökség ügyében, amelyet a király az erdélyi fejedelem unokatestvérének, Báthory Andrásnak ígért. Ugyanekkor sürgette az unikornis-szarv helyett járó harmincezer forintot is.

"1591. die 10 Maij. Masodik vtam in Poloniam uolth ad Regem Cracouiam [a királyhoz Krakkóba]. Az Cracai pw'spökseg felöl törekettem hoga Cardinalnak [Báthory András] conferalia [engedje át] kirali, igireti zerint. Mortuo tum Stanislao Miscouscio Episcopo Cracouiensi sane fere silicernio. [Mivel éppen akkor halt meg Stanislav Mescouscius krakkói püspök, torán] Solicitaltam [szorgalmaztam] az 30 ezer fl [forint] adossagotis kiralnal."⁴²

A bíboros érdekében Anna özvegy királynéhez, I. Zsigmond lengyel király lányához, Báthory István özvegyéhez intézett beszédei másolatból ismertek,⁴³ akárcsak a május 10-én Zamoyskihez intézett szónoklata⁴⁴, amelynek végére az alábbi jegyzetet írta.

"Igen szoros vala akkor a kapcza. Nagy hirtelenséggel expediálnak [küldenek] vala. Felette igen rémült vala mind urunk [Báthory Zsigmond] és mind az egész tanács. Éjjel nappal mentem postán, a mint mehettem. A lengyel cancellariust [Zamoyski] táborban találtam vala Ilyvónál [Lvov], ott exponálám [előadám] néki e dolgot. Azután magam is néki betegedém és egy ideig Illyvóban feküdtem; ő maga is cancellarius uram látnom jött vala. A tertiana febris affligált [harmadnapos hideglelés terített le]. E. Gyulaffi"⁴⁵

⁴⁰ NUSSBÄCKER: i. m. (13. jegyzet). – p. 39.

⁴¹ Stanislav Mescouscius, azaz Piotr Myszkowski (1505–1591) 1563-tól alkancellár, 1568-tól plocki, 1577-től pedig krakkói püspök.

⁴² SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 25; kézirat: BEK, LEO 188. 559. - 1591. május 10-i datálás Gyulaffinak egy, csak másolatból ismert, a 44. jegyzetben említett szónoklata is.

⁴³ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 66–69.

⁴⁴ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 63–65.

⁴⁵ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 65. - Azt a szónoklatot, amelynek végén a jegyzet található, - címe szerint - Gyulaffi 1591. május 10-én mondta el Zamoyski előtt. Lehet, hogy az évszám téves, hiszen a beszéd és a feljegyzés tartalma 1590-re utal.

Ugyanez év őszén-telén (Szamosközy szerint október 15-én) Báthory Griseldisnek, a fejedelem meghalt húgának, aki Zamoyski lengyel kancellár felesége volt, hozományát kellett visszakövetelnie. Báthory Zsigmond – másolatból ismert – megbízólevele október 3-án kelt,⁴⁶ Gyulaffi 16-ára datálta beszédét.⁴⁷

"Harmadik vtam in Poloniam Ad magnum Cancellarium Zamostiam hjeme asperima in causa dotis maiora frigora in vita non sensi."⁴⁸ [Lengyelországba, a nagy Zamoyski kancellárhoz a tél legzordabb szakában, a hozomány ügyében. Nagyobb hideget életemben nem éreztem.] "Az dos [hozomány] a' mintt masuttis megh irtam zaz huß eßer fl [forintot] tethh mind ruhakval Arani es ezw'st miuel draga köuekkel eggiw'tt Mind addig iartam vala, hogy az penzen kw'w'l mindenekett meg igirtt vala Cancellarius."⁴⁹

Másolatban maradt fenn Gyulaffinak egy másik, szintén Zamoyskihoz intézett szónoklata,⁵⁰ valamint jótállása Buccella lengyel királyi orvos⁵¹ számára arról, hogy a Báthory Andrást támogató lengyel uraknak az orvos által ígért húszezer forintot a fejedelem kifizeti.⁵²

1591 végén Gyulaffi az unikornis-szarv ügyében a lengyel királyt kereste föl, de ezúttal Wislicán, ahova III. Zsigmond a pestis elől menekült. Gyulaffi ott töltötte a telet, majd Húsvétkor a megőzvegyült kancellárnál sürgette a hozomány visszafizetését. Aztán Krakkóba ment a király és Anna osztrák hercegnő esküvőjére (1592. május 31.), s nyár elején tért vissza Erdélybe.⁵³ E követség számos dokumentuma ismert. Kései másolatban maradt fenn a király előtt elmondott beszéde (Wislica, 1592. január 12.)⁵⁴ és két Zamoyskihoz írott levele (Krakkó, 1592. január 18.,⁵⁵ ill. egy másik datálatlan, de 1592. januárjából való⁵⁶). Gyulaffi

⁴⁶ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 70-71.

⁴⁷ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 71-76; kézirat: BEK, LEO 186. – p. 651-659, 663.

⁴⁸ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 25; kézirat: BEK, LEO 188. – p. 559.

⁴⁹ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 83; kézirat: BEK, LEO 175. – p. 668.

⁵⁰ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 76-79.

⁵¹ Niccolo Buccella (†1599) padovai családból származott, s 1574-ben állt Báthory István szolgálatába.

⁵² SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 79.

⁵³ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 25-26; kézirat: BEK, LEO 188. – p. 559.

⁵⁴ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 80-81.

⁵⁵ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 81.

másolatából ismert a lengyel király Báthory Zsigmondnak írott levele (Krakkó, 1592. január 22.).⁵⁷ Korabeli másolatban maradt fenn Zamoyski Báthory Zsigmondnak szóló levele (Bjezla, 1592. január 29.).⁵⁸ Egykorú másolatból ismert Báthory Zsigmondnak a lengyel királyhoz írott levele is (Gyulafehérvár, 1592. április 7.).⁵⁹ Ennek végére Gyulaffi a következő jegyzetet írta:

"1592. Legelőzőr kiralt kerestem meg az xxx [ezer] forent vegett, az utan Cancellariusshoz kellett mennem az Dosert [hozományért], Egez teletsaka inkab mind kiralnal voltam sollocitavan [sürgetvén] azt az adossagot. Vegre kiralj chyak zep zoval akara expedialni [elküldeni]. Irais vrunknak mentven magath mierth nem adhatnaia most megh. Es behiuata engem. Es fölada az köuetegett, de mivelhogj meg vala vrunktul hagivan hogý zep zoval onett ki ne haggiam magam bezelgetni <...⁶⁰> es az penz nekw'w'l meg ne iwýek, megmondam kiralnak hogi nem mivelhetem, hanem mindazon által el kw'ldöm az levelet Vrunknak. Kitth megis cielemektem. Ezt kw'lde azért az levelet Vislichere Vrunk Es ott adak meg nekem. Akkor kor⁶¹ Cracobol az Pestis előtt kirali oda budosott vala Es 3. holnapot laktunk ott. Cracoban ad purificationem⁶² Beatae Virginis [a Boldogságos Szűz tisztulása = Gyertyaszentelő Boldogasszony = február 2.] terw'nk megh peste iam non nihil mitigata [a pestis már eléggé megenyhült]. Visliczere kw'lte vala vrunk ezt a leueleth Nekem. Adhortaltam [nógattam] vala hogi megis irion kjalnak. Ez a massa."

Természetesen minderről Szamosközy István is beszámol. Jegyzetének Gyulaffi Lestár követségeit felsoroló része azonban tisztázásra szorul. Az utazások listája nem időrendi, egymáshoz való időbeni közelségük pedig két esetben irreálisnak tűnik.

A negyedik követséget 1591. október 15-re, az ötödiket 1591. május 1-re, a hatodikat 1592. augusztus 1-re, a hetediket 1591. február 8-ra, a nyolcadikat 1591. május 10-re, a kilencediket 1592. szeptember 2-ra, a tizediket 1594 október 1-re, a tizenegyediket 1596. július 5-re datálja.

⁵⁶ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 83–84.

⁵⁷ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 81–82; kézirat: BEK, LEO 186. – p. 661.

⁵⁸ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 83; kézirat: BEK, LEO 175. – p. 668.

⁵⁹ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 85; kézirat: BEK, LEO 180. – p. 666–667.

⁶⁰ Egy kihúzott szó olvashatatlan.

⁶¹ A megismételt szótag Gyulaffi utólagos betoldása.

⁶² A megismételt szótag Gyulaffi utólagos betoldása.

Összevetve ezt a többi forrással, látható, hogy csak az ötödik (1591. május 1.) és a hatodik (1592. augusztus 1.) lóg ki a sorból, de lehet, hogy ezek az utak azonosak a nyolcadikkal (1591. május 10.) ill. a kilencedikkal (1591. szeptember 2.). A hetedikről (1591. február 8.) nincs más adat, maga Gyulaffi Lestár sem említi. A probléma magyarázata lehet az is, hogy nem mindig volt ő a legátus. Ezt támasztja alá, hogy Szamosközy éppen a kérdéses esetekben nem adta meg a diplomata nevét, viszont a hatodiknál odaírta, hogy Gyulaffi volt az.⁶³

Gyulaffinak a levelekhez fűzött megjegyzései két érdekes témára világítanak rá. Egyrészt a törökellenes szövetséggel kapcsolatos adatokat tartalmaznak.

"Az Saxoniai [szászországi] Herczeg⁶⁴ es a' többi az Angliai kiralne azzonnial⁶⁵ akartak ligat cýnálný. Ezt ielentette vala meg en altalam az lengiel Cancellarius [Zamoyski] Vrunknak [Báthory Zsigmond]. Itt azon kerí hogj talalion modott benne [hogy] vegiek bele közzeiek. Az Portanis az foedusban [szövetségben], kitt az Polonusok az Törökel cýnálnak vala lenne benne Erdelj. hogý ha mikor Erdelt az Török meg bantanaia Akkor az Kiralneazzoni foedussais fölbomoliek az Törökkal. De nem vehete az Kiralneazzoni rea az Törököth. Azt monta [a török] hogj vasalussa volth neki Erdely mindenkor. Es meg eri vele Erdeli ha azon töruenieben tartja mint en kedigh kith az kiralne azzonierth meg is cýelekezik."⁶⁶ "Ennek is csak fele vala tréfa; futó félben vala ismét urunk: de jól adá isten. Ehez az én általam való izenethez képest sietséggel expedíálák [küldék] a lengyelek legatusokat [követüket] a portára a nuszbtörökkal és egyéb ajándékokkal. És véghez ment a békesség, kivel ha nem siettek volna, igen gonosz volt a szándék mind mi hozzánk, mind pedig a lengyelekhez. Mindenek felett pedig az angliai királyné asszony törekedése felette igen használt mind Erdélnek, mind a lengyeleknek, ki [I. Erzsébet] igen nagy respectusban [tekintélyben] vagyon a töröknél. Isten után ő neki tulajdoníthatja mind a két nemzetség megmaradását. E. Gy."⁶⁷

⁶³ SZAMOSKÖZY: i. m. (16. jegyzet). – p. 64–65; ABAFFY, KOZOCSA: i. m. (16. jegyzet). – p. 183–184; kézirat: BEK, LEO 1523. – p. 587–588.

⁶⁴ Christianus II. de Wettin, dux elector Saxoniae (1583–1611, szász választófejedelem 1591-től).

⁶⁵ I. Erzsébet (1533–1603, uralk. 1558-tól).

⁶⁶ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 56; kézirat: BEK, LEO 172. – p. 622.

⁶⁷ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 79.

A feljegyzésekből megtudható az is, hogy Gyulaffinak megbízása volt a lengyel trónra igényt tartó Báthory Zsigmondot támogató párt szervezésére. Természetesen minden a legnagyobb titokban zajlott, Gyulaffi útjait az unikornis-szarvért járó harmincezer forint sürgetésének álcázták. A fejedelem által aláírt megbízólevelet 1592. február 14-én állították ki Gyulafehérváron.⁶⁸ A követ feladatát megkönnyítette, hogy III. Zsigmond, apja⁶⁹ halála után, annak örökébe akart lépni. A lengyel uralkodó kibékült a Habsburgokkal, s feltételesen (ha elnyeri a svéd trónt) felajánlotta nekik Lengyelországot. Ellenfelei Zamoyski vezetésével szervezkedtek. Gyulaffi igyekezett mindent előkészíteni, még mielőtt III. Zsigmond 1593-ban Svédországba távozott. Az erdélyi fejedelem számításait azonban keresztülhúzta, hogy a következő évben III. Zsigmond visszatért, s élete végéig (1632) lengyel király maradt. (A svéd tróntól még 1599-ben megfosztották.)

"Izent vala tw'lem vrunknak az Cancellarius besegessen Minth es hogi ment volna el kiraly Es hogi semmj remensegek nem volna meg iouetele felöl. Intuen azon vrunkath hogj gondolkogiek felöle mindenben io moggia lezen Es meg echer az Batorj neueth in culmine constitualhatak in Polonia [magasba emelhetik Lengyelországban]. Arra felel meg itt vrunk nekj. Kire mikor ennelis iobb Valaszt izent volna tw'lem Cancellarius. Az Vtan oztan ezen dologban Mind Cancellariushoz Mind, Bucellahoz, Mind Cardinalhoz Enihanzor mentem be. Veghezis megien vala ha kirali meg nem iw' vala. Igen titkon tractaltak [tárgyalták] e' dolgoth, az 30 ezer Forent Praetextussa [ürügye] alat, hogi mar azt sollicitalom [szorgalmazom] az Respublikanal [Lengyelország ekkor nemesi köztársaság volt]. Eröss hitett monda Cancellarius vram hogj soha ezeben sem volt Nemis kiuanta soha Ingien hazaianak meg maradasat ha ki kiuannia, w' volna az a' kj hazaia mellett nem cjak penzeth es morhaiat de eletetis kez volna elfogiatni. En altalam vrunk serió [komolyan] intj vala hogi mas houa ne bochassa, hanem maga vegie föl az feiedelemseget, sok zep ratiokal [okokkal] de quid quis potius toleraturj sunt poloni quam regem quempiam e' numero Procerum [a lengyelek bárkit inkább el fognak viselni királyukként, mint valakit a főnemesek köréből]. Az io akaratot vrunknak igen megh közöne. Non me inquit tanto dignor honore etc. [Nem vagyok méltó ilyen tisztségre

⁶⁸ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 86; kézirat: BEK, LEO 178. – p. 682.

⁶⁹ III. János svéd király (1537–1592, uralk. 1568-tól).

stb.]"⁷⁰ "Az föliw'l meg irtt dolgok adanak es subministralanak occasioth [nyújtottak alkalmat], hogj Vrunckath az kiralsagh felől Sveciaban [Svédországban] leuen a' kŕyalŕ en altalam interpelalnaia [szólítaná fel] Cancellarius vram Zamoiski Janos. Es annak vtanna oztan chŕyak zinten ez dologerth ennihanzor iartam be nagŕ faratsagal in Poloniam illŕyen zin allatt hogŕ törekegienek az Vrak ha Kirali haza iw' az xxx ezer forenterth kiralnal. Hopciherw'nk [udvari megbízottunk] Nicolaus Bucella a' Doctor volth, apud nobilitatem polonicam [a lengyel nemeseknél], kitt Sidmont attianak tartoth. Es credentiakat [hitellevél] irtt altalam vrunck nekŕ. Az Cardinalis omni conatu [minden törekvésével] fotatta. Es immar Prussiaban [Poroszországban] annira vitte volt a' dolgot hogj 6 ezer ember vrunck mellett föl'lt volna ha kiuant alath volna. De kiralj haza iövelele mind el bonta. Jw'tt penig meg kirali 1594 in octobri."⁷¹ "Es ha megh nem iw' vala kirali veghezis vizek vala."⁷²

Gyulaffi 1592 őszén ismét Lengyelországba ment. Szamosközy említi egy követségét augusztus 1-i dátummal⁷³, erről azonban más forrás nem szól. Ő is beszámol az őszi útról,⁷⁴ amelynek kései másolatban ugyan, de fennmaradt megbízólevele⁷⁵, s az erdélyi fejedelem levele a lengyel királyhoz⁷⁶, eredetiben pedig egy Báthory Zsigmond által aláírt, János kurlandi herceghez⁷⁷ szóló levél.⁷⁸ Minthogy ez a három irat 1592. szeptember 1-én kelt Gyulaféheváron, s Szamosközy 2-ra datálja a

⁷⁰ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 57–58; kézirat: BEK, LEO 172. – p. 623–624.

⁷¹ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 61; kézirat: BEK, LEO 172. – p. 627.

⁷² SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 71; kézirat: BEK, LEO 186. – p. 651.

⁷³ SZAMOSKÖZY: i. m. (16. jegyzet). – p. 64; ABAFFY, KOZOCSA: i. m. (16. jegyzet). – p. 184; kézirat: BEK, LEO 1523. – p. 587.

⁷⁴ SZAMOSKÖZY: i. m. (16. jegyzet). – p. 64; ABAFFY, KOZOCSA: i. m. (16. jegyzet). – p. 183; kézirat: BEK, LEO 1523. – p. 587.

⁷⁵ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 87–88.

⁷⁶ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 87.

⁷⁷ Kurland, azaz Kurföld a mai Lettország területén a Német Lovagrend államából 1561-ben létrejött, lengyel fennhatóság alatt álló, világi hercegség volt. 1587-től Friedrich Kettler (1569–1641) volt a herceg.

⁷⁸ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 88–89; kézirat: BEK, LEO 182. – p. 686. – Az eredetileg a levél borítékául használt lapon (697–698) később készült, Báthory Zsigmondot számárháton ülve ábrázoló gúnyrajz látható. (Valószínűleg Szamosközy alkotása.)

követséget⁷⁹, valószínű hogy az utazás egy szakasza lehetett az, hogy 8-án Gyulaffi útja Kolozsvárról Szentmihályra vezetett.⁸⁰

"Eötödik vtam in Poloniam Varsouiam ad Comitua generalia [Lengyelországba, Varsóba, az országgyűlésre]. Elösör cardinalhoz mentem Vrocerisre [Wrzelowiec?] oneth oztan 28 septembris indultam Varsoua fele."⁸¹

Feltehetően ehhez a követséghez kapcsolódik Báthory Zsigmondnak a lengyel trón megszerzését is célzó nősülési kísérlete, amely azonban nem valósult meg. Szamosközy István írja, hogy "Ez leant egy Lengel Nagy vr, Kotkowitz⁸² Newe, Giulaffi Lestar által commendalta Bathori Sigmondnak, hogy vegye el felesegwl, ez ighen titkon volt. Mert ez leany vtan Sigmond fejedelem eggik labat be tehetne az Lengel birodalomba, es vegre az kiralsagba wdöwel."⁸³

Valószínűleg Gyulaffi hozta el Bucella lengyel királyi orvosnak Varsóban 1592. október 31-én és III. Zsigmondnak ugyanott a következő napon az erdélyi fejedelemhez írott levelét. Előbbi kései másolatban, utóbbi Gyulaffi kézírásával maradt fenn.⁸⁴ Gyulaffi valószínűleg hamarosan hazatért, de csak december 21-én szerepel írott forrásban, ekkor Kolozsvárról Tordára utazott.⁸⁵

Közben Báthory Zsigmond törökellenes szövetséget ajánlott II. Rudolf német-római császárnak (aki I. Rudolf néven magyar király is volt), XIII. Kelemen pápának és I. Erzsébet angol királynőnek. Megkezdődött a tizenötéves háború. 1594 februárjában Erdély vezetői elhatározták, hogy szakítanak a törökökkel, és szövetséget kötnek a királyi Magyarországgal, ezt azonban sem az országgyűlés, sem a tanács nem volt hajlandó kimondani. Július végén Báthory Zsigmond lemondott, átadta a hatalmat unokatestvérének, Báthory Boldizsárnak, s egy tatár betörés elől Kővárba menekült. Hamarosan meggondolta magát, s augusztus 8-án Bocskay támogatásával visszatért. Három héttel később a

⁷⁹ SZAMOSKÖZY: i. m. (16. jegyzet). – p. 65; ABAFFY, KOZOCSA: i. m. (16. jegyzet). – p. 184; kézirat: BEK, LEO 1523. – p. 587.

⁸⁰ NUSSBCÄHER: i. m. (13. jegyzet). – p. 39.

⁸¹ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 26; kézirat: BEK, LEO 188. – p. 560.

⁸² Valószínűleg Mikolaj Kotkowski (†1603 májusa előtt) főpohárnok, akinek nyolc fia és egy Aleksandra nevű lánya volt.

⁸³ ABAFFY, KOZOCSA: i. m. (16. jegyzet). – p. 176; kézirat: BEK, LEO 1523. – p. 474.

⁸⁴ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 89–90; utóbbi kézirata: BEK, LEO 1523. – p. 668.

⁸⁵ NUSSBCÄHER: i. m. (13. jegyzet). – p. 39.

kolozsvári országgyűlésen elfogatta az ellenzéki (török párti) főurakat. Közülük Báthory Boldizsárt, Kovacsóczi Farkast és még nyolc embert vizsgálat és bírói ítélet nélkül lefejeztetett, főlakasztatott ill. megfojtatott. A kivégzettek vagyonán a fejedelem és tanácsosai osztoztak, de jutott belőle a tizenötéves háború miatt megnőtt hadi kiadásokra is.

A fejedelem Gyulaffit küldte Lengyelországba magyarázkodni. Arról, hogy Kolozsvárra szeptember 13-án "iőt meg az Lengyel Orszagi kőuetségbol", s Tordára ment, a számadásokban maradt adat.⁸⁶ Szamosközy október 1-re datálja a követséget, s részletesen beszámol róla. Szerinte "Mostis az dost [hozomány] es az Vnicornis Zarua arrat kerette. <Ha> Az instructioban ezis vagyon, ha Batori Boldisar dolga felöl valami emlekezet volna, vgy szollion az mint it eleibe attuk, vgymond, etc. Így attak volt penig Giulafinak eleiben hogy szollion felöle, hogy Boldisar az fogsagba banattya mia, vér foliasba, vérhasba eset, es <az> Noha Doctorokatis Sigmond bochyatot hozza, de nem giogithattak megh, es vgy holt megh w magatul."⁸⁷

Gyulaffi a Zamoyskival történt újabb találkozásról így ír: "Megesven az vragon a' dologh es az Bathori Boldisaris megöletven, hogj engem be kw'lteneke vala [Lengyelországba] cödalkozott az nagi Cancellarius raita, hogi neki illien kesen lett ertesere holotth w' az mint ertette regj simulas [ellenségeskedés] uolth köztok hoc est inter principem et illos [azaz a fejedelem és amazok között]. Atta volna vgimond Isten hogj bar ne törtent uolna, de feltem en minden koron tacite [csendesesen] ezen hog igi lezen."⁸⁸

Hazatérte után, november 7-én Gyulaffi Kolozsvárról Zilahra ment,⁸⁹ ám hamarosan fordult is vissza Lengyelországba. Saját kéziratában maradt fenn a lengyel király előtt december 15-én elmondott beszéde,⁹⁰ kései másolatban pedig a lengyel kancellárhoz intézett szónoklata.⁹¹ Minthogy egyedül nem sikerült eredményt elérnie, – amint

⁸⁶ NUSSBCÄHER: i. m. (13. jegyzet). – p. 39.

⁸⁷ SZAMOSKÖZY: i. m. (16. jegyzet). – p. 64–65; ABAFFY, KOZOCSA: i. m. (16. jegyzet). – p. 184; kézirat: BEK, LEO 1523. – p. 588.

⁸⁸ SZILÁGYI: i. m. (7. jegyzet). – p. 22; kézirat: BEK, LEO 272 b. – p. 301.

⁸⁹ NUSSBCÄHER: i. m. (13. jegyzet). – p. 39.

⁹⁰ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 95–98; kézirat: BEK, LEO 1523. – p. 469–471.

⁹¹ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 98–102.

ezt Baranyai Decsi János is megemlíti⁹² – Sennyei Pongrác tanácsurat küldték utána. (Az ő megbízólevele szilveszterkor kelt.⁹³) Kettejüknek a király és a rendek előtt 1595. február 18-án elmondott beszéde Gyulaffi fogalmazványában maradt fenn.⁹⁴

„Az Confoederatiokor [szövetségekötéskor], hogy Senniej Vramal Cracoban mentw'nk vala Eggiw't voltunk zallason. Es miúel hogj egi hazban haltunk niha egjről masrol conferaltunk [beszélgettünk] az agiban leúen, egjmassal. Inter alia [egyebek közt] hozok egikor az Galffi halalatis⁹⁵ elő.”⁹⁶ „1595. 2. februarii juta be Cracoban az Giw'lesre az Nagi Cancellarius es masnap salutala [üdvözlé] a kiralt Radiuil Cardinal⁹⁷ hazanal

Salutaltok die 16mo Februarii salutaltok Sennei vramal. Sok dolgaitul előb nem leheteth. Vendegleth meg bennw'nk[et] die 19 Februarij

Die 18 Februarij coram Rege et Senatu Dominus Sennei causam Illustrissimi Principis me interprete et explicavit [a király és a tanács jelenlétében Sennyei uram a legkiválóbb fejedelem ügyét tolmácsolásomban fejtette ki]. [...]

Die 12mo martij convivo excepti sumus cum Domino Senniei ab Illustrissimo Duce Macrovicensi ac honorificentissime tractati [Sennyei urammal az igen kiváló Macrovicenus herceg vendégeként lakomáztunk, s nagyon megtisztelően bántak velünk]. [...]

Die 29mo Martii exceptus a' nobis convivio Martinus Berzevicius [lakomán vendégeltük meg Martinus Berzeviciust⁹⁸].

Die 4. Aprilis posteaquam patetice satis Regem et ordines Regni alocutus fuissem, eis cum domino Senniej in frequenti senatorum consessu valediximus [a király és az uralkodó rendek előtti, eléggé szenvedélyes beszédem után Sennyei urammal búcsút mondtunk a tanácsosok népes gyülekezetének]. Summai feleleteknek az minth masuttis meg iedzem ciak ez len, hogj a' török nekiek semmi okoth nem adotth, kierth vele regi

⁹² BARANYAI DECSI János: Magyar históriája [1592-1598]. / ford., bev. KULCSÁR Péter. – Bp. : Európa - Helikon, 1982 (Bibliotheca Hungarica) . – p. 201.

⁹³ BEK, LEO 202. – p. 664.

⁹⁴ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 102–107; kézirat: BEK, LEO 1523. – p. 465–468; 473.

⁹⁵ A fejedelem 1593. március 8-án végeztette ki Gálf János udvarmestert.

⁹⁶ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 28–29; kézirat: BEK, LEO 188. – p. 547.

⁹⁷ Jerzy Radziwiłł bíboros, krakkói püspök.

⁹⁸ Berzeviczy Márton (1538–1596) volt Báthory István Lengyelországban működő, de az erdélyi ügyekkel foglalkozó kancelláriájának vezetője.

bekesegeketh föl köllene bontaniok. Intenek minket is, hogj olian nagj faban ne vagjok feizenketh.

Altera die quae fuit die 5. Aprilis, Cracoúia domum versus movimus, cum ego medium fere annum ibi exegissem dominus autem Sennei tres menses et dies aliquot. [Másnap, amely nap április 5. napja volt, Krakkóból hazafelé indultunk, akkor én már majdnem fél évet ott töltöttem, Sennyei uram pedig három hónapot és egynéhány napot.] [...] Vigesima Aprilis Albae pervenimus. [Április 20-án érkeztünk meg Fehérvárra.]⁹⁹

A hazatérő Gyulaffinak április 16-án a kolozsvári bíró pecsenyét, négy ejtel bort és négy félfontos csukát küldetett ajándékba. A sáfárpolgárok feljegyzéseiből kiderül az is, hogy másnap negyedmagával, május 6-án pedig szolgálival Tordára ment.¹⁰⁰

Ő maga nem ír róla, de Szamosközy beszámol utolsó, július 5-re datált lengyelországi útjáról.

"1596, vgian azon Giulafit kwlte Sigmond <Erd> Lengel orzagba vgian azon Dosért [hozományért], es az Vnicornis Zaru arranak megh adasaert. Az wdöben volt Lengel orzagba az papa köweti Cardinal Caietanus¹⁰¹, ennekis irt volt Sigmond es kerte hogy ezen dolgokban es egyebekben törkeggyk az kiralnal, es az Lengel respublicanal. Annakfelette ha az Lengelek Moldoua felöl zolanak, miért Sigmond maganak vsurpalta [birtokba vette] volna, az okait Giulafi mondana eleö.¹⁰²

Ugyanehhez a követséghez kapcsolódik Joó Jánosnak a fejedelemhez írott, s nyilván a követ által továbbított levele (Krakkó, 1596. szeptember 1.), amelynek végén olvasható, hogy "Quae hic omissa sunt, dicet et referet fideliter Dominus Gywlaffy."¹⁰³ [Az itt elhagyott dolgokat híven előadja és elbeszéli Gyulaffi úr.]

Szabó Károly téved, amikor azt állítja, hogy Gyulaffi és Sennyei utolsó lengyelországi útjára 1599-ben, a lengyel országgyűlés kapcsán került sor.¹⁰⁴ Szamosközy világosan megírja, hogy feladatuknak – a havasalföldi vajda miatt – nem tudtak eleget tenni.

⁹⁹ SZILÁGYI: i. m. (7. jegyzet). – p. 25–26; kézirat: BEK, LEO 272 b. – p. 249–250.

¹⁰⁰ NUSSBCÄHER: i. m. (13. jegyzet). – p. 39.

¹⁰¹ Henricus Caetani bíboros, lengyelországi pápai legátus.

¹⁰² SZAMOSKÖZY: i. m. (16. jegyzet). – p. 64–65; ABAFFY, KOZOCSA: i. m. (16. jegyzet). – p. 184; kézirat: BEK, LEO 1523. – p. 588.

¹⁰³ SZABÓ: i. m. (5. jegyzet) – p. 111–112; kézirat: BEK, LEO 1523. – p.: 475–476.

¹⁰⁴ SZABÓ: i. m. (10. jegyzet). – p. 7.

"A megbízatás végrehajtására a bíboros [*Báthory András fejedelem*] Sennyei Pongrácot és Gyulaffi Lestárt jelölte ki, akik már előbb is több alkalommal jártak el ügyesen és méltóképpen lengyelországi követi tisztükben. Próbálkozásukat azonban Mihály vajdának néhány nappal későbbi betörése alaposan elgáncsolta."¹⁰⁵

Gyulaffi Lestár később is a fejedelemség szolgálatában maradt, de az Erdélyt átmenetileg elfoglaló Vitéz Mihály (Mihai Viteazul) havasalföldi vajda nem bízott benne, s nem vette igénybe munkáját. Az egyetlen 1600-ból fennmaradt, Gyulaffiról szóló adat éppen erről szól. Szamosközy írja, hogy "Annakelötte penigh ket hettel az Conspiratio [összeesküvés] elöt, <kwldo> kwldötte volt [Mihály vajda] Lengel orzagba Racz Georgyöt, mely mellet volt Saruari Mihaltis. De ezek elöt akarta volt kwldeni Giulafi Lestart, Racz Georgygel, de Giulafi felöl voltak olliak, hogy arra tanaczlottak az vaidat, hogy ne kwlgye Giulafit, mert eleitwl fogwa Giulafi az Batoriak zolgaia volt, es felö hogy nem iar el hiwen az dologba. Mert Noha oda [*Lengyelországba*] be ighen sok es Nagy köwetségeke iart Giulafi az Batoriaktul, de azért nem batorsagos <wd> wtet nem kwldötte, Igy azért Giulafit el hagywan, Racz Georgyot kwldötte"¹⁰⁶

A 16–17. század fordulóján – azzal, hogy III. Zsigmond végül is lengyel király lett, nem pedig svéd – az erdélyi fejedelmek számára a lengyel trón elérhetetlenné vált. Természetes tehát, hogy a korábban Lengyelország felé irányuló erdélyi diplomácia másfelé orientálódott. Gyulaffi Lestár életének utolsó éveiben – néhány belföldi megbízatástól eltekintve – visszavonultan élt, Erdélyre pedig egész történetének egyik legsúlyosabb korszaka várt, aminek csak Bocskay István hatalomra jutása vetett véget.*

¹⁰⁵ SZAMOSKÖZY István: Erdély története [1598–1599, 1603]. / ford. BORZSÁK István, bev., jegyz., vál. SINKOVICS István. – Bp.: Magyar Helikon, 1977 (2. kiad., Bibliotheca Hungarica). – p. 210.

¹⁰⁶ ABAFFY, KOZOCSA: i. m. (16. jegyzet). – p. 40; kézirat: BEK, LEO 272a. – p. 249.

* Ezúton is köszönöm Bárczi Ildikó, Horn Ildikó, Madas Edit, Orbókné Jagiełło Anna és S. Sárdi Margit segítségét.

IDŐRENDI ÁTTEKINTÉS

1582. április 30. Wesselényi Ferenc esküvőjén Krakkóban
Gyulaffi Lestár (a továbbiakban: Gy. L.) képviseli
Báthory Zsigmondot.
- 1586 után április 7. Gy. L. lengyelországi útja az unicornis-szarv
ügyében.
1587. május 18.– szeptember 7. Gy. L. tagja a királyválasztó lengyel
országgyűlésre Varsóba delegált erdélyi
küldöttségnek.
1588. május 22. Gy. L. Kolozsvárról Tordára (és tovább
Lengyelországba?) megy.
1588. június 13. Gy. L. visszatér Lengyelországból. (?)
1590. július 4/5–18. Gy. L. a törökellenes együttműködés ügyében
Lvovban jár.
1590. augusztus 24.– szeptember 29. Gy. L. beteg, közben megkapja
édesanyja halálhírét.
1591. február 8. Gy. L. követsége Lengyelországba. (?)
1591. március 9. Gy. L. Gyulafehérvárról keltezett levele a lengyel
kancellárhoz.
1591. április 10. Gy. L. Kolozsvárról Désre (és tovább
Lengyelországba?) megy.
1591. április 18. Gy. L. beszéde Zamoyskihoz.
1591. május 1./10.(?) Gyulaffi Lestár követsége a lengyelkirályhoz a
krakkói püspökség és a harmincezer forint
ügyében. Lvovban felkeresi Zamoyskit (1590?),
ismét megbetegszik (1590?).
1591. május 14. Gy. L. Kolozsvárról Zilahra (és tovább
Lengyelországba?) megy.
1591. október 15/16. Gy. L. a fejedelem nevében visszaköveteli a
megözvegyült lengyel kancellártól, Báthory
Griseldis hozományát.
- 1591 vége Gy. L. ismét Lengyelországba megy,
ott tölti a telet.
1592. január 12. Gy. L. Wislicán a lengyel királynál sürgeti a
harmincezer forintot.
1592. január 18. Gy. L. Krakkóból ír levelet Zamoyskinak.
1592. Húsvét Gy. L. a lengyel kancellárnál jár a hozomány
ügyében.

Gyulaffi Lestár

1592. május 31. Gy. L. Krakkóban részt vesz III. Zsigmond és Anna osztrák hercegnő esküvőjén, majd hazatér.
1592. augusztus 1. Gy. L. újabb követsége Lengyelországba. (?)
1592. szeptember 2. Gy. L. a varsói országgyűlésre indul.
1592. szeptember 8. Gy. L. Kolozsvárról Szentmihályra (és tovább Lengyelországba?) megy.
1594. szeptember 13. A Lengyelországból (?) visszatérő Gy. L. Kolozsvárról Tordára megy.
1594. október 1. Gy. L. a lengyel királynál és a kancellárnál sürgeti a hozományt és a harmincezer forintot, s magyarázkodik a kivégzések miatt.
1594. december 15. Az ismét Lengyelországba utazó Gy. L. beszéde Krakkóban III. Zsigmond előtt.
1594. december Gy. L. szónoklata Zamoyskihoz.
1595. február 16. Zamoyski fogadja Gy. Lestárt és Sennyei Pongrácot.
1595. február 18. Gy. L. és Sennyei beszéde III. Zsigmond és a rendek előtt.
1595. április 4. Gy. L. és Sennyei búcsúbeszéde a lengyel tanácsosok előtt, másnap hazaindulnak.
1595. április 16. Gy. L. Kolozsvárra ér, ahonnan másnap tovább indul Tordára.
1595. április 20. Gy. L. megérkezik Gyulafehérvárra.
1596. július 5. – szeptember 1. Gy. L. utolsó lengyelországi követsége a hozomány és a harmincezer forint ügyében.
1599. október vége Gy. L. és Sennyei Pongrác lengyelországi követségét Mihály vajda betörése megghiúsítja.

SUMMARY

Lestár Gyulaffi (1556–1606) was a diplomat and secretary of the Transylvanian chancellor, and a lot of historical notices remained after him. He was the secretary of Princes Kristóf Báthory, Zsigmond Báthory and András Báthory in the Princely Court of Transylvania; probably he worked during the time of István Bocskay's reign again. His last, existing notice dates from June 10, 1606. Gyulaffi was a well educated, excellent diplomat, who could handle the most delicate affairs. He composed letters, speeches, charters, conducted public affairs and deputized for his country abroad. In contrast with earlier opinions, he didn't make political decisions, his duty was only to implement the decisions of the Princes of Transylvania and their councillors. The main part of his notes content various material concerning the foreign and internal political affairs of Transylvania. Among his own texts one can find original charters, letters, speeches, but it is his commentaries on the various notes, which are extremely important. From 1582 to 1596 he travelled to Poland at least fifteen occasions, one of the aims of these legations was to organize a party for political support of Zsigmond Báthory.

Beside Gyulaffi's diplomatical works there are two Latin poems remained among his papers; one of them is the „Prediction of the imminent ruine of Poland” written by Gyulaffi at the Diet in Warsaw of the year 1587.

ZUSAMMENFASSUNG

Lestár (Eustach) Gyulaffi (geb. 20. Sept. 1556 in Csobánc. – gest. in Klausenburg? nach dem 10. Juni 1606) war Sekretär und Diplomat der Hofkanzlei in Siebenbürgen, in erster Linie blieben seine historischen Aufzeichnungen erhalten. Am fürstlichen Hof Siebenbürgens war er Sekräter von Kristóf (Christoph) Báthory, dann von Zsigmond (Sigismund) Báthory bzw. von András (Andreas) Báthory. Später, während des Fürstentums von István (Stephan) Bocskay stand er

vermutlich wieder im Dienst. Seine spätesten, erhalten gebliebenen Aufzeichnungen beziehen sich auf den 10. Juni 1606.

Gyulaffi war ein gebildeter, auf alles vorbereiteter Diplomat, dem man sogar heikle Angelegenheiten anvertrauen konnte, er formulierte Urkunden, Briefe und Reden, erledigte Staatsangelegenheiten und vertrat auch im Ausland seine Heimat. Im Gegensatz zu früheren Ansichten hat er aber keine politischen Entscheidungen getroffen, seine Aufgabe war die Durchführung von Beschlüssen der Ratsherren und des Fürsten.

Die Notizen Gyulaffis sind zwischen den handschriftlichen Aufzeichnungen von István Szamosközy erhalten geblieben, für ihn waren sie bestimmt, auf jeden Fall die ihm zur Verfügung gestellten Auszüge und Kopien, die später auch von Farkas (Wolfgang) Bethlen verwendet wurden. Der Großteil der Aufzeichnungen von Gyulaffi beschäftigt sich mit der Aussen- und Innenpolitik Siebenbürgens. Unter seine Aufzeichnungen hat er zahlreiche zeitgenössische Urkunden, Briefe und Reden womöglich im Original eingeordnet, wenn das nicht möglich war, dann als Kopie. Besonders interessant sind seine dazu hinzugefügten Kommentare. Aus seine Schriften entfaltet sich das Bild eines nach Objektivität strebenden Humanisten. Charakteristisch für seine objektive Anschauungsweise ist, dass man bis heute nicht einmal seine konfessionelle Zugehörigkeit feststellen konnte.

Neben Aufträgen im Inland ist er zwischen 1582 und 1596 mindestens fünfzehnmal in Polen gewesen. Hier war seine Aufgabe, für Zsigmond Báthory, den Anwärter auf den polnischen Thron eine Partei zu organisieren und auch noch eine polnische Frau für den Fürsten zu finden. (Nachdem der Plan von Zsigmond Báthory vereitelt wurde, hat sich die früher in Richtung Polens orientierende Politik Siebenbürgens in eine andere Richtung begeben.) Es gab Jahre, in denen er mindestens viermal aufbrach. In einer besonders dringenden Angelegenheit ist er innerhalb zwei Wochen zurückgekehrt, obwohl im allgemeinen nur für die Reise fünf bis sechs Wochen vorgesehen waren.

Zu seinen Aufgaben gehörte, dass er nach dem Tod von István Báthory das vom Fürsten-König nach Polen gebrachte Einhorn, und nach dem Tod von Griseldis Báthory (der Frau des polnischen Kanzlers, Jan Zamoyski) deren Mitgift zurückfordert. Er verhandelte mit Zamoyski auch darüber, dass es notwendig sei gegen die, beide Länder, Polen und Siebenbürgen gleicher massen bedrohende Türkengefahr einen abgestimmten Schutz zu organisieren. Es ist ihm aber nicht gelungen, für András Báthory das Krakauer Bistum zu verschaffen. Er musste sich vor

dem Kanzler wegen der Hinrichtung der oppositonellen (türkenfreundlichen) Hochadeligen Siebenbürgens entschuldigen. Auch bei königlichen und hochadeligen Hochzeiten repräsentierte er sein Heimatland.

Zwei Gedichte in lateinischer Sprache sind von Gyulaffi bekannt, eins davon lautet 'Prophezeiung von alsbaldigen Verfall Polens', das er im Jahr 1587 während der Parlamentssitzung in Warschau geschrieben hat.